

DOSYA NO: 205

Dr. Ömer AKPINAR¹ | UGSAM Araştırmacısı | EKİM 2022

ÖLEN KOMÜNİZMDİR GORBAÇOVLAR ÖLMEZ

İnsanlar mı toplumların kaderidir yoksa toplumlar mı insanların? Bu yazıda kadim bir soru olan bu cümleye uygun bir cevap bulamayacaksınız. Ancak bu yazıda, sadece, çökmek üzere kurulmuş bir imparatorluğun son lideri olan Mihail Sergiyeviç Gorbaçov'un dünyaya sessiz vedasını bulacaksınız. Gorbaçov, Sezai Karakoç'un "Günahını sırtına yüklenen kaplumbağa gibi/ Ölüm önünde öz benliğim yavaşlar" mısralarına boyun eğerek, yalnızlık içinde hayata gözlerini yumdu. Arkasında alkışlar ve kargışlar kızıl kıyamet. Turganyev'in "ölüm çok eski bir şey olsa da her insana ilk kez gelir" sözüyle ölümsüzleştirdiği doğa olayı, Gorbaçov'a geldiğinde, otuz yıldır insanların içinde tuttukları sevinç veya kin bir anda ortaya çıkarmalarına vesile oldu.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) yıkılmak için kurulan bir imparatorluktu. Lenin Marks'ın öngörüsüne ısrarla profesyonellik elbisesi dikerken Stalin devlet kapitalizmi inşa etmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Marks komünizmi vazediyordu ancak bu vaaz hiçbir şekilde doğal sürece müdahaleyi içermiyordu. Komünizm birilerinin eliyle getirilecek bir şey değildi. Tam aksine doğal süreç içinde kapitalizmin bir sonucuymdu. Ne Lenin'in ne de Troçki'nin tarihin kendini gerçekleştirmesini beklemeye vakti yoktu. Komünizm madem erdemdi, madem ahlaktı ve madem insanlığın en üst formuydu neden oraya

---

¹ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

aklıyla varmıyordu insan. Yalnız bir tuhafılık vardı. Bireyin en üst zirvesine ulaşmak için, tarihin hiçbir döneminde birey olamamış Rus halkı seçilmişti. Halbuki birey mülkiyet ve negatif haklarla var olurdu. Çar 2. Aleksander 1861’de köleliği kaldırdığında resmi kölenin yerini mülkiyetsiz köleler aldı. Gogol’un “Ölü Canlar” romanında anlattığı ölmüş kölelerin özgürlüğüne bağlı yolsuzluk ve çürümüşlük, esasında Rus coğrafyasında, tebaa ile devlet arasındaki ilişkiyi de özetliyordu. İnsanın ne olduğu önemli değildi. Önemli olan devletin o insanı nasıl tanımladığıydı. Eğer Rusya’da devlet ölü insana diri derse kimse o ölü için mum yakamazdı. Tersine de doğrudu. Eğer bir insana devlet ölü derse o insanın kendi cenaze törenine katılmasından daha normal bir şey olamazdı. Bolşevik Devrimi olduğu zamanda da ortalama bir Rus’un daha farklı ve renkli bir hayatı yoktu.

Savaşlar, depremler, kıtlıklar vs. SSCB halklarını hayat her taraftan sınımaya devam etti. SSCB’de herkes voldaş (tavariş) olmuştu ama birey olamamıştı. Sosyalizmin tarladaki buğdayın başağına kıtlık getirdiği gündün beri, idealler uğruna emperyalizmin canlı tutulması masum görüldü. Halkların kardeşliği 1939’larda on milyona yakın mahpus insanı Sibiry’a ölümüne çalıştırmaya engel değildi. Hitler’le gizli antlaşmalar yaparak ülkeleri işgal etmek apayrı bir sosyalist pratik olarak tarihe geçti. “Stalin’den sonra Rusya’yı saymışlar 30 milyon eksik çıkmış” esprisi aslında ölüm sebeplerinin artık kara komedi haline dönüştüğü yapıyı anlatmaktaydı. Cınnet geçirmiş devlet öz evlatlarını tırpanlıyordu. Herkes yoksullukta ve ölme ihtimalinde eşitti ama etnik Rus’a daha az eşitti. Herkes emekçiydi ama etnik Rus daha az emekçiydi. Herkes kültürünü yaşamakta özgürdü ama etnik Rus ayrı bir özgürdü. Rusça olduğu müddetçe herkes istediği dili konuşabilirdi. Komünizm dinsizliği öğütlerdi ancak Rus Ortodoks Kilisesi’ne bağlı değilsen. Yani vahşi bir diktatörlük çemberi sarmıştı SSCB’yi. Tek kurtuluş Rus olmaktaydı. Aslında Rus olmak refaha değil kendini ifade etmeye veya soluk almaya yarardı. Yoksa Bugakov’un “Köpek Kalbi (Sobaçye Serdtse)” romanında anlattığı gibi köpeği insana dönüştürecek kadar mesleğinde ileri bir veterinerle köpek arasında bir fark yoktu. Eşitlik zulmün anahtarıydı. Yokluk, hor görülme ve ölümden eşitlik.

Nikita Kuruşçev de-Stalinizasyon politikası güderken belki de çocukluğunu ve politik hayatını geçirdiği Ukrayna’nın kaderinden etkilenmişti. Susturulmak ve yok sayılmak Kuruşçev’in tüm mücadelesinde gördüğü şeydi. Ama ilk önce diktatörlüğe o savaş açtı. SSCB bu duruma çok fazla tahammül edemezdi. “Kanunlar insanlara göre değil hükmedenlere göre yapılır” derken aynı kuralın kurbanı oldu. Görevden alındı. Siyasi bir darbeye giden Kuruşçev emekliye ayrılırken halefi Brejnev SSCB bürokrasisinin aradığı insandı. 1982 yılında öldüğünde akıllarda Sovyet konutları ve mesai arkadaşlarıyla Rus usulü öpüşmesi kaldı. Bir de o ölümcül Afganistan Savaşı. Gorbaçov 1985 yılında görevi devraldığı Brejnev ile kendisi arasında, üç yılda, üç başkan değişmişti. Genç ve hukukçu yeni Başkan Gorbaçov krize girmiş Sovyet sistemini düzeltmeye aday biriydi.

Sovyetlerin çökmesine sebep olan pek çok unsur sayarlar. Batı, Afganistan Savaşı, ekonomik verimsizlik vs. Her birisi haklı sayılacak sebeplerdi. Bu sebepleri, Gorbaçov dahil, SSCB yönetici elitleri de görüyordu. Gorbaçov’un reçetesi belliydi. Sistemi şeffaflaştırmak (glasnost) ve devleti yeniden yapılandırmak (perestroyka). Bu tedbirlerle göz göre göre çökmekte olan sistemin ömrü uzatılabilirdi. Kamu idaresinin

hesap verebilir olması, Komünist Parti üyelerinden başka insanların orta-üst yönetime gelebilmeleri, kamu görevi sebebiyle vatandaşların mahkemeye başvurabilmeleri veya şikayet edebilmeleri vb. haklar Gorbaçov'un getirdiği yeniliklerdi. Glastnost ile etnik unsurlar kendilerini ifade etmeye başladılar. Sistemin daha iyi işlemesi için ortaya atılan şeffaflık ve açıklık kamu hizmetlerinin ve kamu hizmeti alanların arasındaki ilişkiyi değil bastırılmış etnik ve dini duyguların organize olmasına yaradı. Tarih boyunca birey olamamış SSCB insanları (Sovyet insanı-Soviet çelovek) kurumsal devlete karşı fikirlerini kitlesel bildirdiler. Bu bildiriş gösteri ve protesto şeklinde gerçekleşti.

Aynı şekilde perestrojka ile merkezi ekonomik planlamayı yerle devreden devlet esasında yolsuzlukları yerelleştirdi. Karlılık üzerine sistem kurmaya çalışırken ölçünün ne olacağını kestiremedi. Verim arzusu bir anda kıtlığa sebep oldu. Küçük ve orta devlet kurumlarını şirketleştirip onlara "kişi" hüviyeti kazandırmaya çalışırken sermaye kontrolünün nasıl olacağına cevap bulamadı. Bireyin olmadığı yerde kişi ancak sofrayı finanse eden borçlu olur. Kamu işletmeleri dolaylı yünden küçük ve orta ölçekte yağmalanmaya başlandı. Devlete karşı mafya ve oligark yapıların tohumları atılırken milli bilinci yüksek halkların tuttuğu yol apayrı bir seyir izledi.

Gorbaçov bir SSCB lideriydi. Bu yüzden onun için de merhamet aklın en derinliğinde gizliydi. Ne Baltık ülkelerinde başlayan protestoları kanla bastırmada tereddüt etti ne de Çernobil kazasını gizlemede ve bu sebeple binlerce insanın hayatını mahvetmede. Zaten devlet başkanlarını merhamet ve iyi insan üzerinden yargılamak da doğru değil. Dünyadan Nicolo Machiavelli geçeli beş asır oldu. Gorbaçov da aynı güneşin altında yaşayan gölgelerden biriydi. Aralık 1991 yılında SSCB tamamen tarih olduğunda kaderin kendisine biçtiği rol de bitmişti.

SSCB'nin sonunu Garbaçov getirdi demek çok iddialı olur ancak hızlandırdığı doğrudur. Özellikle Doğu Almanya'nın dağılması ve SSCB müttefiklerinin kendi halklar nezdinde birer nefret nesnesine dönüşmesi dünyanın yeni bir evreye girdiğinin göstergesiydi. SSCB'nin kendi halkları çok yol katetmişti. Belki hala birey değillerdi ancak gerek din, gerek kültür ve gerekse zevkler açısından kamusal alanlardan çalınması lazım gelen mülkiyetlerin olduğunu fark ettiler. Bunun en önemli sebebi değişen toplumsal yapıydı. Özellikle 1960'lardan sonra hızlı bir şehirleşme ve eğitilmiş nüfus SSCB'nin proleter maviliğine beyaz yaka takıyordu. 1975'e gelindiğinde özellikle etnik Rusların yaşadığı bölgelerde (reyon) nüfusun %75'i kentli olmuştu. Halbuki SSCB bir tarım imparatorluğu olarak kuruldu ve kolhoz-solhoz anayasada bile sıralanmış köy üretim merkezleriydi.

SSCB'yi Ruslar kurdu, Ruslar yaşattı ve Ruslar yıktı. Batı hayat tarzından ve zenginliğinden pay almak için, Rus insanının refahını artırmak için ağırlıklarından kurtulan Rusya bugün tekrar eski Sovyet ülkelerinde hak iddia ederek SSCB'yi diriltmeye çalışıyor. Hem emperyal, hem kapitalist, hem dini (Ortodoks dini Rus devletinin temeli) ve hem de diktatörlük rejimiyle yönetilen Rusya bu haliyle etrafındaki tüm ülkelerin korkulu rüyası. Gorbaçov SSCB için mutlak olan sonu kendi sonuyla birlikte hızlandırmıştı.

1861 yılında, Rusya'da kaldırılan kölelik Gorbaçov sonrası ilk kez tarihe gömülme fırsatı buldu. Ancak tarihin bir cilvesi midir bilinmez, Gorbaçov'un öldüğü günlerde Rusya, Gorbaçov eliyle öldürülen SSCB'yi Ukrayna'da diriltmeye çalışıyor. Ortalama bir Rus'un birey olması veya hayat standartlarının yükselmesiyle çocuklarına mutlu bir gelecek bırakması başka baharlara kaldı.

"Yönetilemez bir ülke nasıl yönetilir görmek istiyorsan Stalin'e bak. Yönetilebilir bir ülke nasıl yönetilir görmek istiyorsan Kuruşçev'e bak. Yönetilebilir bir ülke nasıl yönetilemez görmek istiyorsan Brejnev'e bak ve yönetilemez bir ülke nasıl yönetilemez görmek istiyorsan Gorbaçov'a bak." Böyle der Ruslar. Yönetemedi ve kaybetti. Kişiliği ve tarihsel süreçteki yaptıkları internette kısa bir aramayla kolayca bulunabilir. Burada Gorbaçov'a farklı bir pencereden bakılmaya çalışıldı. Çünkü insanlar tarihi inşa ederken toplumlar da insanları inşa eder. Gorbaçov'un hayatı esasında Rus tarihinin bir özeti idi. Ne SSCB bir günde yıkılma noktasına geldi ne de Gorbaçov bir günde ülke yıkacak siyasi aktör haline geldi. Tarih aktı. Zaman geçti. SSCB de Gorbaçov da artık tarih bizim için. Putin'in temsil ettiği Rus eliti inanmasa da artık SSCB'nin Gorbaçov gibi geri gelme ihtimali yok. Çünkü tarih bir bireye değişim ruhunu yükler ve o ruh kendini mutlaka gerçekleştirir. Gorbaçov'un ölen bedenine rağmen dönüştürdüğü toplumun kat edecek daha çok yolu var.